

Els Manuscrits Medievals: Entre l'Encís i la Veneració

Francisco M. Gimeno Blay
Universitat de València

D'uns anys ençà, les nostres ciutats s'han vist saturades per la presència constant i, alhora, itinerant, de mostres i exposicions que exhibeixen a la ciutadania els progressos assolits els últims anys. No em dispose, ara, a fer una reflexió, com cal, d'aquestes efemèrides. Si he al·ludit a aquelles manifestacions (auto)celebratives ha estat perquè, amb assiduïtat, són presents alguns manuscrits medievals.

Sovint quan algú s'hi troba davant un llibre manuscrit medieval sent una fascinació especial. La percepció, però, no afecta a tots de la mateixa manera. Una part considerable del públic, conminada, forçada a consumir cultura, els admira i contempla bocabadada; un seguit de sensacions estranyes recorre el seu cos, tot, en ocasions. Hi ha als qui no els interessen gens, en absolut.

Amb força bateguen les dificultats que estranya copsar els diversos i complexos missatges transmesos; aquests allunyen els potencials usuaris no preparats, no especialitzats, ja que no disposen de les claus d'interpretació i d'anàlisi que en són necessàries. La dificultat de comprensió rau en el fet que s'han perdut les referències mentals i culturals que feien sentir-los pròxims als alfabetitzats, homes i dones. Hi havien de superar algun que altre entrebanc: si més no la comprensió de la llengua escrita transmissora del contingut transcrit (llatí, català..., i els altres vulgars de l'Europa Occidental). Superada aquesta primera barrera hom descobreix altres elements que configuren la globalitat comunicativa. Imatges i enquadernacions tanquen un univers simbòlic, el representat pels llibres de l'època medieval. La pèrdua de referències culturals que permeten comprendre integralment la cultura escrita

d'aleshores dificulta, considerablement, llur enteniment; llevat el cas concret dels especialistes, els quals s'han apropiat de l'erudició necessària per endinsar-se'n i explicar-nos les claus que reconstrueixen el conjunt cultural que els produí.

I és aquí, precisament, on s'hi troba la raó que explica l'encís, gairebé col·lectiu, que produeixen els vells llibres medievals. La impossibilitat d'accedir-hi mentalment i, fins i tot, des de l'òptica estètica (atès a que les imatges no les pot identificar qualsevol si no està mínimament instruit) ha estat substituïda per una fascinació quasi total. Aquesta sensació ha estat propiciada per diverses circumstàncies. Una d'elles és el fet que en qualsevulla exposició sobre l'Edat Mitjana sempre hi ha un còdex, un vell llibre que enlluerna i, sovint, decora, les sales. El públic, allunyat de l'univers cultural medieval, redueix la seua participació a la mera contemplació, arribant quasi a l'èxtasi, tot percebent els objectes com els productes d'una època llunyana i mistèrica, per desconeguda.

Aquesta impressió ha estat facilitada, a més a més, pel fet que grans i petites cases editorials han dedicat esforços a reproduir fascímils dels antics manuscrits assequibles a ben poques persones, només uns quants privilegiats que hi inverteixen en la compra d'algun que altre exemplar. A ells els interessa, únicament i exclusiva, el gaudiment estètico-visual. Davant d'aquest grup d'apassionats, els bibliotecaris i els professionals de la conservació dels manuscrits, particularment, i del patrimoni textual, globalment considerat, han mostrat des de sempre una veritable veneració, troncant-se de tant en tant en certa idolatria, que a la seua manera han amarat la societat tota. De debò que s'ho mereixen els manuscrits. Constitueixen peces úniques d'un procés comunicatiu en el qual els posseïdors originaris privilegiaren les particularitats materials del vehicle transportador del missatge. Atesa l'excepcionalitat dels materials que els constitueixen, des de sempre han gaudit d'una preocupació especial pel que fa llur custòdia i salvaguarda. No resulta estrany, doncs, que a les grans biblioteques se'ls haja reservat llocs adients, els noms dels quals palesen l'admiració que hom sentia per ells: es tracta de la/les sala/es de reserva. Ho corrobora així mateix la pràctica comuna

de designar els espais de dipòsit i consulta amb els noms de grans personatges, com ara: Miguel de Cervantes, a la Biblioteca Nacional de Madrid; Prat de la Riba, a la Biblioteca de Catalunya, ... També ens informen d'aquesta reverència els llocs especials que els monestirs han destinat a la Biblioteca: la d'El Escorial, entre d'altres. El fetixisme, però, estava justificat. El caràcter d'excepcionalitat de cadascun dels llibres manuscrits exigia un tractament diferenciat, de la mateixa manera que s'esdevé amb els incunables i els rars. Aquesta reverència s'ha vist afavorida pel fet que els especialistes constitueixen una minoria, capaç, tota sola, de percebre el tot perquè coneix les referències culturals que permeten introduir-s'hi amb un cert rigor i ciencificitat. Aquelles sales de consulta eren freqüentades per persones ¿estranyes?, d'edat avançada, eruditíssims i allunyats, sovint, de la realitat que els envolta; tancats a la seua torre d'ivori somniaren amb una societat pretèrita, amb la qual s'identificaven. Inconscientment s'agermanaven amb els lectors, usuaris i mecenes dels manuscrits a l'època medieval. La pertinença a classes socials pròximes, quan no idèntiques entre aquells i els lectors fa molt que pensar.

Diverses circumstàncies històriques, més o menys recents, han permés un major accés a la consulta dels textos en la seua materialitat originària. Les joves generacions d'estudiosos s'hi acosten des d'òptiques molt dispars i no participen d'aquesta idolàtrica que confon les coses. Els vells manuscrits existeixen en tant que formen part d'un procés comunicatiu. No deven avaluar-se fora, o al marge d'aquest; pensar altrament resulta contradictori amb llur pròpia existència.

Haurà de superar-se, doncs, aquesta visió estàtica dels manuscrits notables per la seua materialitat, tot oposant una més dinàmica que ens permeta copsar l'univers cultural i comunicatiu del qual van sorgir i del que constantment, sempre, ens informaran. Així, els còdexs ja no seran objectes sense vida; altrament en recuperar els seus productors i usuaris els haurem tornat a la vida: el seu silenci inicial haurà estat conjurat i, ara sí, ja formaran part de la nostra perquè aquell haurà esdevingut la veu, imponent i privilegiada, dels temps pretèrits.

